
MIROSLAV RADOVANOVIĆ

TEORIJA KULTURE BEDE

PREVAZILAŽENJE POKUŠAJA DA SE PROUČAVANJE BEDE UTEMELJI U SAVREMENOJ SOCIOLOŠKO-ANTROPO- LOŠKOJ TEORIJI „KULTURE BEDE“

Klasične empirijske sociološke studije bede i najnovija sociološko-antropološka proučavanja „kulture bede“ čine dve najznačajnije teorijsko-metodološke orijentacije u sociološkom i antropološkom proučavanju bede u savremenom visokorazvijenom kapitalizmu. Pri prvom susretu s teorijom „kulture bede“ neki njeni elementi su se dobro uklapali u postojeće iskustvo i primarno saznanje o pojedinim obeležjima bede stečeno tokom višegodišnjih proučavanja bede. U to početno vreme, ova teorija izgledala je ne samo nova, originalna i višestruko privlačna, nego i dovoljno sveobuhvatna i plodna kako za polazni stav tako i kao opšta teorijsko-metodološka osnova za celovito sociološko proučavanje bede. Međutim, tokom kasnijih istraživanja pokazalo se da teorija „kulture bede“ ne može poslužiti realizaciji prvobitno zamišljenog plana.*

Termin „kultura bede“ vodi poreklo negde još iz 1930-tih godina, kada je među vodećim an-

* Deo obimnijeg rada čiji je jedan deo objavljen pod naslovom: „Sociološko-antropološka proučavanja „kulture bede“ u savremenoj građanskoj sociologiji i antropologiji“, *Sociologija*, 2,1974.

tropolozima vođena diskusija o različitim značenjima pojma „kultura“. Za razliku od uobičajenog shvatanja pojma „kultura“, koji se u našoj stručnoj i popularnoj literaturi pretežno odnosi na duhovne i materijalne proizvode čovekove radne delatnosti, u navedenoj diskusiji između vodećih antropologa, kultura je određena i kao „način ili stil života“ ili „projekt za ljudski život“, „nacrt“ koji se sastoji od niza „aranžmana“ ili obrazaca za rešavanje svakodnevnih životnih problema u konkretnoj društvenoj zajednici. Sam pojam „kultura bede“ ili „podkultura bede“ skovao je poznati američki antropolog Oskar Luis. Termin je prvi put upotrebio 1959. godine u svom delu *Pet porodica: studije slučaja bede u Meksiku*.¹⁾ U svojim kasnijim ispitivanjima Luis je nastavio sa upotpunjavanjem sadržaja uvedenog pojma.

Popularnosti i širokoj rasprostranjenosti pojma „kultura bede“ mnogo je doprineo Majkl Harington, pisac glasovitog dela *Druga Amerika*. Nastojeći da na što potpuniji i što upečatljiviji način izrazi društveni položaj i životnu sudbinu američke sirotinje, Harington je zaključio: „Postoje dva važna načina da se to izrazi: siromašni su uhvaćeni u začarani krug; ili: siromašni žive u kulturi sirotinje. [...] Postoji, ukratko, jezik siromašnih, psihologija siromašnih, pogled na svet siromašnih. Biti siromašan znači biti unutrašnje otuđen, rasti u kulturi koja se u korenu razlikuje od one koja je vladajuća u društvu. Siromašni se mogu prikazati statistički, oni mogu biti analizirani kao grupa. Ali ako treba da ih vidimo, njima je potreban romanopisac, kao i sociolog. Njima je potreban američki Dickens da opiše miris, strukturu i kvalitet njihovog života. [...] Postoji čak potpuniji način da se izrazi ta ista generalna ideja: siromaštvo u Sjedinjenim Državama je kultura, institucija, način života.”²⁾

U savremenoj građanskoj sociologiji i antropologiji postoji još nekoliko po sadržaju identičnih ili vrlo bliskih pojmova pojmu „kultura bede“. Neki od njih pojavili su se nešto pre, drugi posle pojave teorije „kulture bede“, a svi se manje-više, na ovaj ili onaj način odnose na neke karakteristike životne sudbine i životnog stila različitih društveno „zapostavljenih“, „devijantnih“, „društveno opasnih“, marginalnih grupa, to jest, nadeksploatiranih i lumpenproletarizovanih društvenih slojeva i skupina. Tako se među brojnim, po sadržaju „kulturi bede“

¹⁾ Lewis Oscar, *Five Families: Mexican Case Studies in the Culture of Poverty*, New York, Basic Books, 1959.

²⁾ Majkl Harington, *Druga Amerika*, Siromaštvo u Sjedinjenim Državama, Prosveta, Beograd, 1965, str. 25, 27, 28.

vrlo srodnim pojmovima, nalaze još i sledeći pojmovi i shvatanja: o „kulturi niže klase“, „kulturi čatrlja“, „podkulturi lopova i robijaša“, „životnim stilovima bednog prihoda“, „kulturi nezaposlenosti“, „spolja adaptiranoj kulturi nesocijalizovanih“, „kulturi neuključenih“, „seljačkoj predstavi ograničenog dobra“, „kulturi ološa“.

Tvorac pojma i teorije „kulture bede“, Oskar Luis, smatrao je da je veoma bitno razlikovati bedu kao takvu ili bedu po sebi od „kulture bede“. „Kao antropolog — piše Luis — pokušao sam da razumem bedu i njene zajedničke crte kao kulturu ili još tačnije kao podkulturu,³⁾ sa svojom vlastitom strukturom i racionalitetom, kao način života koji se prenosi s generacije na generaciju zajedno s porodičnom lozom. Ovo stanovište usredsređuje pažnju na činjenicu da „kultura bede“ modernih nacija nije samo stvar ekonomskog lišavanja dezorganizacije ili nemanja nečega. Ona je takođe nešto pozitivno i pruža neke nagrade bez kojih bi sirotinja teško mogla opstati.“⁴⁾

U delu *Pet porodica* Luis je izneo mišljenje da „kultura bede“ nadilazi regionalne, seosko-gradske i nacionalne granice i različitosti. Ona pokazuje značajne međunacionalne sličnosti u strukturi porodice, međuljudskim odnosima, orijentaciji u vremenu, sistemu vrednosti, obrascima potrošnje. Ove sličnosti su primeri nezavisnosti otkrića i približavanja. One izražavaju zajedničke odgovore i prilagodavanja na zajedničke probleme. Nekoliko godina kasnije, u delu *La Vida*, Luis je pokušao da još potpunije odredi šire društvene uslove u kojima se javlja ili se može javiti „kultura bede“. On konstatuje da se „kultura bede“ može pojaviti u različitim istorijskim kontekstima, a potom nastoji da ih bliže odredi. Autor smatra da je za pojavu „kulture bede“ značajan sledeći sklop društvenih uslova: 1) ekonomija zasnovana na novčanom plaćanju, radu za najamninu i proizvodnji radi profita, 2) stalno visoka stopa nezaposlenosti i nedovoljne zaposlenosti nekvalifikovanih radnika, 3) nizak nivo najamnina, 4) neuspeh da se obezbedi društvena, politička i ekonomska organizacija bilo na dobrovoljnoj osnovi ili pomoću državne prinude za stanovništvo sa niskim prihodom, 5) postojanje u vladajućoj klasi mreže vrednosti s naglaskom na

³⁾ U fusnoti Luis dodaje: „Iako je termin „podkultura bede“ tehnički precizniji, koristio sam „kultura bede“ kao kraći oblik.“ — Lewis Oscar, *La Vida A Puerto Rican Family in the Culture of Poverty-San Juan and New York*, Random House, New York, 1965, p. XLIII.

⁴⁾ Lewis Oscar, *A Study of Slum Culture, Backgrounds for La Vida*, Random House, New York, 1968, p. 4.

akumulaciji bogatstva i svojine, mogućnosti vertikalne pokretljivosti i štednje, i shvatanje da je bedan ekonomski položaj rezultat lične nepodobnosti ili inferiornosti čoveka.⁵⁾

Specifičan način života koji se formira među siromašnim pojedincima i porodicama pod opisanim opštim društvenim uslovima nazvan je „kultura bede”. Takav način života „najbolje može biti proučavan u zaostalim gradskim četvrtima ili seoskim naseljima, a može biti opisan u terminima sedamdesetak međusobno povezanih društvenih, ekonomskih i psiholoških karakteristika.”⁶⁾ Međutim, broj karakteristika i njihova povezanost može da varira od društva do društva i od porodice do porodice. Tako na primer, u društvima sa visoko razvijenom pismenošću, nepismenost više ukazuje na kulturu bede nego u društvima gde je nepismenost opšta, gde čak i dobro stojeći pojedinci i grupe mogu biti nepismeni, kao što je na primer bio slučaj u nekim meksičkim selima pre revolucije.

Kao istraživač i dobar poznavalac života sirotinje, Luis je s pravom zaključio: „Kultura bede je podjednako prilagođavanje i reakcija siromaha na njihov marginalni položaj u klasno-slojevitom, visoko individualističkom kapitalističkom društvu.”⁷⁾ *Represija, prilagođavanje i reaktivnost* izražavaju suštinska obeležja socijalno-patološkog procesa koji se razvija u dugotrajnom stanju bede.

Zasluga je istraživača „kulture bede” pre svega u tome što su se uopšte počeli baviti proučavanjem načina života sirotinje i što su pokazali kako se pod ovim izuzetno teškim društvenim i životnim okolnostima formira specifičan oblik u pogledu slobode stešnjenog života koji odudara od onoga što je u savremenoj građanskoj sociološko-antropološkoj literaturi i životnom iskustvu istraživača bilo do tada poznato. Sami građanski istraživači došli su do „ponovnog otkrića” saznanja o društveno-klasnoj nejednakosti ljudi u savremenim kapitalističkim društvima.

Istraživači „kulture bede” izneli su na različitim mestima i u različitim kapitalističkim zemljama, ponekad nezavisno jedan od drugog, konkretne empirijske podatke na osnovu kojih se može zaključiti kako se pod uticajem dugog života u uslovima kumulirane bede, na socijalnopsihološkom planu i u celokupnom načinu

⁵⁾ Lewis Oscar, *La Vida*, loc. cit., p. XLIII—XLIV.

⁶⁾ Op. cit., p. XLIV.

⁷⁾ Lewis Oscar, *La Vida*, loc. cit., p. XLIV.

života siromaha dešavaju promene koje znače prinudno prilagodavanje i svojevrsno reagovanje na stanje bede. „Kultura bede” na kondenzovan način izražava onečovečujuće društvene uslove u kojima se životna snaga i aktivnost čoveka guši a ciljevi i očekivanja neprestano ograničavaju i sužavaju. Pod višestruko represivnim uticajem bede, čovekova snaga, aktivnost i borba za život su reducirane na borbu za goli opstanak i tekuće preživljavanje.

Međutim, i pored iznetih doprinosa u rasvetljavanju socijalnopsiholoških posledica do kojih dovodi život u bedi, u teoriji „kulture bede” došla su do izražaja i mnoga ograničenja i jednostranosti zbog kojih ova teorija nije mogla biti prihvaćena kao dovoljno obuhvatan, heuristički plodan teorijsko-metodološki okvir za celovito proučavanje bede u savremenom kapitalizmu. Nekoherentnosti i još neka ograničenja i teškoće sadržane u teoriji „kulture bede” biće delimično pokazane narednim razmatranjem, koje će biti usmereno na sledeća tri problema: a) nepodesnost teorije „kulture bede” koja izvire iz preširoke i nedovoljno određene upotrebe pa i zloupotrebe pojmova „kultura i podkultura” u građanskoj društvenoj nauci, b) višeznačnost i predmetno-sadržinska heterogenost jezgra teorije, c) neopravdano prenatraglašenost i originalnost teorije.

a) Neodređene, jednostrane i pogrešne upotrebe i zloupotrebe pojmova kulture i podkulture u savremenoj građanskoj sociologiji i antropologiji

U teoriji „kulture bede”, pored nekih samo za nju karakterističnih ograničenja i jednostranosti, postoje i odražavaju se i pojedine jednostranosti koje nisu karakteristične samo za ovu teoriju, već su opšte i za građanski pogled na svet, društvo i kulturu. Postoji, na primer, izvesna sličnost pa i istovetnost između načina na koji neki građanski sociolozi i antropolozi nastoje da odrede pojam klase i način na koji se pokušava dati odgovor na pitanje šta je kultura klase ili „kultura niže klase” i „kultura bede”. Ta sličnost sastoji se u tome što se i u jednom i u drugom slučaju izvrće i brka veza između predmeta proučavanja i pojmova putem kojih se proučavani predmet istražuje i saznaje. Ti istraživači, naime, sebi postavljaju pitanje: Da li klase (ili „kultura klase”) zaista postoje u društvenoj stvarnosti ili je pojam klase logička konstrukcija koja postoji samo u glavi istraživača, te je zbog toga i moguće da „koliko je glava toliko ima i definicija klase, to jest, proučavanog predmeta”? „Pitanje da li možemo govoriti o kulturi klase je slično pitanju da li možemo govoriti o klasi. Dvosmislenost pojma

kultura klase dolazi od dvosmislenosti pojma klase."⁸⁾

U osnovi mnogih građanskih teorija društva i kulture nalazi se, otvoreno ili prikriveno, negiranje marksističke kategorije društvenoekonomske formacije putem subjektivno određenih pojmova „kultura” ili „civilizacija”.⁹⁾ Kultura se često određuje na idealistički i metafizički način kao vanistorijska i naddruštvena kategorija nezavisna od realne društvenoekonomske, klase i političke strukture društva. U knjizi *Nauka o kulturi* (Studija o čoveku i civilizaciji) poznati američki antropolog Lesli Vajt, koga neki njegovi kritičari i popularizatori neosnovano i s predumišljajem nabeđuju da je „marksista”, piše: „Upravo je kultura, ne društvo, karakteristična odlika čoveka.”¹⁰⁾

U mnogim građanskim shvatanjima kulture i društva, sve razlike u društvu se sužavaju i svode jedino na razlike u oblasti kulture. U objašnjenju izvora društvenokulturnih razlika ne polazi se od socijalne strukture društva kao rodnog mesta svih društveno relevantnih razlika i suprotnosti, već se obratno, iz vrednosti i normi ponašanja izvode kako razlike u stilovima života tako i razlike i nejednakosti između klasa i društvenih grupa. Prema takvom shvatanju buržoazija se kao klasa ne razlikuje od ostalih društvenih klasa i slojeva svojom vladavinom putem kapitala, već ona to postiže putem uvažavanja vlastitih standarda i vrednosti, što postiže preko sistema obrazovanja i vaspitanja. Pored svodenja i utapanja društva u kulturu, postoje i druga obeležja buržoaskog pogleda na kulturu.¹¹⁾ Tako na primer, priznaju se mnogo-

⁸⁾ Hyman Rodman, *Class Culture, International Encyclopedia of the Social Sciences*, The Macmillan Company, 1968, Vol. 15, p. 333.

⁹⁾ U podtekstu poznatih građanskih teorija društva, istorije i kulture kao što su Špenglerova i Tojnbijeva filozofija istorije ili Sorokinova sociološka shema cikličkog kretanja društva i kulture, prisutan je pokušaj zamene i negiranja pojma društvenoekonomske formacije subjektivno određenim i tumačenim pojmovima „civilizacija” i „kultura”.

¹⁰⁾ Lesli Vajt, *Nauka o kulturi — Studija o čoveku i civilizaciji*, „Kultura”, Beograd, 1970, str. 115.

¹¹⁾ Razume se da ovde nije ni mesto niti je moguće, i da je potrebno ispitivati sve jednostranosti i ograničenja različitih građanskih shvatanja kulture. Poznato je da pored subjektivno-idealističkih obeležja u kojima se obično „uzvišeno duhovništvo” suprotstavlja ili nadređuje „prozaičnoj materijalnosti”, u mnogim građanskim shvatanjima kulture dolazi do izražaja klasno uslovljena apsolutizacija vrhunske ili elitističke kulture, precenjivanje razlika u prirodnim sposobnostima između elite i mase na štetu mase, apsolutizacija uprošćenog shvatanja dostignutog opšteg nivoa kulture „nacije”, pri čemu se klasno-uslovljene razlike i nejednakosti prikrivaju isticanjem opšteg nivoa kulture „nacije”.

brojne vrste razlika, ali se otvoreno negiraju ili prećutkuju društveno-klasne razlike i nejednakosti uopšte u društvu, pa i u kulturi i načinu života klasa i slojeva. Ako se i priznaju, to se čini samo u odnosu na prošlost, dok navodno, s razvojem kulture i društvene razlike iščezavaju same po sebi. Ujednačeni standardi ponašanja vode stvaranju „jedinstvene kulture”. Buržoaska teorija „jedne” ili „jedinstvene” kulture ili „kulture srednje klase” javlja se kao kulturološka varijanta buržoaskih teorija o savremenom kapitalizmu i imperijalizmu kao „masovnom društvu” ili „jedinstvenom industrijskom društvu”.¹²⁾ Teorijska podloga ovih shvatanja sadržana je u Parsonsovoj teoriji idejno-vrednosne integracije i homogenosti savremenog klasnog društva. Međutim, otkriće „kulture bede” protivreći teorijama „jedne jedinistvene kulture” i „jedinstvenog industrijskog društva”.

Nedovoljno određena upotreba pojmova „kultura i podkultura” u savremenoj sociološkoj i antropološkoj literaturi dovela je do prave zbrke, u kojoj nije teško nazreti elemente pomodne sklonosti da se svemu i svačemu prikači etiketa „kulture ili podkulture”. Često uopšte izostaje nastojanje da se na sistematski način odredi karakter pojave ili društvenog oblika koji se proučava i njegov odnos prema širem društvu. Umesto toga, koriste se izrazi „kultura” ili „podkultura” takođe nedovoljno određeni u odnosu prema društvenoj celini.

Preterane i nedovoljno određene upotrebe pojmova kao što su „kultura i podkultura”, „način života”, „životni stilovi”, „grupne tradicije” prerasle su u intelektualni i istraživački pomodni manir pa se stalno i sve više umnožavaju „otkrića kultura i podkultura”. I pri letimičnom, nesistematskom i brzom inventarsko-kataloškom pregledu, može se zapaziti da je lista objekata označenih terminima „kultura ili podkultura” prilično duga. Lista počinje sa: 1) društvenoekonomskim slojevima kao što su sirotinja ili „niža klasa”. U nastavku ona sadrži: 2) manjinske etničke grupe — kao što su na primer: Crnci, Portorikanci, Jevreji; 3) stanovnike pojedinih delova zemlje, kao što su Južnjaci ili Severnjaci u SAD; 4) starosne skupine — kao što su deca, omladina i ostareli ljudi; 5) tipovi lokalnih zajednica — grad, selo; 6) ustanove institucionalno-društvenog poretka, kao što su vas-

¹²⁾ Jedan ogranak ove teorije je teorija o „omladijskoj kulturi” (Youth Culture ili Teenage Culture). Namera je proizvođača ove teorije da pokažu kako omladina svih društvenih klasa i slojeva usvaja uticaj i deli zajedničke društvene vrednosti i standarde, što vodi iskorenjivanju razlika i sve većoj jednorodnosti društva.

pitne i kaznene ustanove; 7) profesionalne skupine — različita zanimanja; 8) verske zajednice — katolici, muslimani; 9) političke grupe, kao što su na primer grupe revolucionara; 10) srodne grupe intelektualno orijentisanih — „naučnici” i „intelektualci”; 11) grupe sačinjene po izvesnoj sličnosti ponašanja, gde uglavnom dolaze raznorodne vrste odstupanja od klasno-sistemske očekivanog ponašanja („devijanti”), i 12) grupe sačinjene na osnovu moralno-vrednosne procene siromaha, počevši od „uglednih i dobrih” do „neuglednih” i „bezvrednih” siromaha. Unutar svake od nabrojanih skupina, bilo koji broj posebnih jedinica označava se kao podvrsta na osnovu osobenih crta „kulturnog tipa”. U literaturi, od popularnog žurnalizma do akademskih spisa sreće se ova pomodna sklonost. Naročito u svom popularnom obliku „kultura” je postala deo čitave jedne idejne struje — čiji tvorci, izgleda, kao da unapred računaju sa natprosečnom privlačnošću i zanimljivošću svojih tvorevina.

Osim 1) „kulture bede”, imamo sada i 2) „crnačku kulturu”, zatim onu prastaru: „jevrejsku kulturu”, i mnoge druge koje idu uz ove; 3) davnija regionalizme kao što su „južnjački način života”; 4) „omladinska kultura” ili „tinejdžerska kultura” („hipi-kultura”); 5) mnoštvo stvari od „velegradskih životnih stilova” do „kulture čatrlja ili slamova”; 6) „kulturu škole”, kapitalističke firme, robijašnice, bolnice za mentalno obolele, kao „kulturni sistem”; 7) medicinsku, pravnu, vojničku i druge „profesionalne kulture”; 8) muslimansku ili katoličku „kulturu”; 9) „dve kulture” — fizičkih nauka i literarnog intelektualizma; 10) postoji „kultura” za skoro svaki oblik takozvanog „devijantnog ponašanja” — „podkultura lopova”, „podkultura osuđenika”, „podkultura prostitutki”, „podkultura tapkaroša”, „podkultura homoseksualaca”, „podkultura podvodača”, „podkultura skitnica”, itd.; 11) mnoštvo s prezirom označenih stilova života — sa etiketama poređanim od očigledno preziranih, kao na primer, u shvatanju „kulture ološa”, do učeno ublaženih izraza kao „spolja usvojena kultura” ili „kultura nesocijalizovanih”.¹³⁾

Dok se na jednoj strani pojmovi „kultura” i „podkultura” često nedovoljno određeno i preširoko upotrebljavaju, s druge strane — u teoriji „kulture bede” manifestuje se istovremeno, i suženo, osiromašeno i jednostrano predmetno-sadržinsko shvatanje kulture. U ovoj teoriji je prisutan pretežno-normativni i adaptivno-regulatorni aspekt kulture, to jest, na kulturu se gleda jedino kao na uslov za orijentaciju

¹³⁾ Charles A. Valentine, *Culture and Poverty*, The University of Chicago Press, 1969. p. 105–106.

čoveka u društvenoj sredini koja ga okružuje i kao način regulisanja međuličnih odnosa. Zanimareni su ostali, takođe važni, aspekti kulture, kao na primer, sociološki aspekt ili zavisnost kulture od istorijski određenih društvenih odnosa, društveno-klasne strukture i organizacije; gnoseološko-epistemološka strana kulture kao i istorijsko-genetički aspekti kulture.

b) *Šta čini predmetno-sadržinsko jezgro teorije „kulture bede”? Neke teorijske i praktične implikacije teorije*

U predmetno-sadržinskom jezgru teorije „kulture bede” postoji više različitih idejnih sadržaja. Tako na primer, u njoj su sadržani:

1) Sistematski nesređen skup oblika i pokazatelja bede, kao što su: nezaposlenost i socijalnoekonomska nesigurnost, povremena zaposlenost i neredovan prihod za život, nekvalifikovani i bedno plaćeni najamni rad, niske najmnine, odsustvo ili nizak nivo opšteg i stručnog obrazovanja, izolovana, segregirana i prenatrana naselja ili stambena geta, oronuli i nehigijenski stanovi. Na ove i ovakve objektivne uslove života nakalemljena je „kultura bede” kao „projekt za život” koji se prenosi s generacije na generaciju putem socijalizacije. Kultura je određena kao ranije skrojeni gotov, normativno-regulativni sklop ili skup recepata za rešavanje problema sa kojima se čovek suočava u životu. Iz teorije „kulture bede” gviri poruka da su nezaposlenost, bedne najmnine, bedne kućerine, itd. „neko životno rešenje”, a ne osnovni životni problemi, težnja da se pre svega održi goli život. Manifestna slika ponašanja nije ništa drugo do izraz i situacioni odgovor na te i takve objektivne uslove života u bedi.

2) Skup nedovoljno jasno utvrđenih korelacija između bede i drugih društvenih pojava.

3) Skup socijalnopsiholoških karakteristika i obeležja individualnog i grupnog ponašanja i međuljudskih odnosa unutar siromašnih porodica i sirotinjskih naselja.

4) Klupko socijalnopsiholoških posledica bede izraženih u svesti i ponašanju siromaha i stavova sirotinje prema zvaničnom društvu, njevovoj vladajućoj klasi, samima sebi i svom mestu u društveno-klasnoj strukturi.

5) Prikriveni elementi buržoaskog normativno-vrednosnog stava sa koga je vršena procena načina života sirotinje.

6) Elementi popularnih i naučno-uopštenih klišeja i stereotipija o sirotinji i psiholoških racionalizacija kojima vladajuća klasa i njena nauka obeležava sirotinju, opravdava i ulepšava vladajući kapitalistički poredak.

Na osnovu izvršenog razlaganja predmetno-sadržinske osnove može se zaključiti: teorija „kulture bede” je sociološko-antropološka po obliku, a ideološka po sadržaju.”¹⁴⁾

Zbog neklasnog funkcionalističkog pristupa društvu i kulturi u građanskoj antropologiji i sociologiji postoji implicitno sadržano shvatanje da manje-više svi ljudi, na svim mestima društveno-klasnog prostora, žive onako kako žive — zbog toga što su odabrali takav način svoje egzistencije.

U shvatanju „kulture bede” prisutni su i elementi idealističko-spiritualističkog ili kulturalističkog redukcionizma. U njoj se čak naziru i znaci dvostrukog idealizma. Konkretni materijalni uslovi života u bedi objašnjavaju se „kulturom bede”, to jest idejno-psihološkim činovima, umesto obratno. Zatim se „kultura bede” veštački razdvaja od bede i proglašava važnijom i večnijom od same bede.

Sa logičkog stanovišta gledano, struktura objašnjenja u teoriji „kulture bede” je prožeta tauološkim krugovima. Tako na primer, kaže se: „siromašni ljudi su siromašni zato što žive u kulturi bede. Kultura bede znači način života u bedi.” (Siromašni su siromašni jer „boluju” od hronične bolesti „kulture bede”, a boluju od „kulture bede” jer su siromašni.)

Teorijski slabo razvijenu i iskustveno nedovoljno utemeljenu teoriju treba kritički razmatrati

¹⁴⁾ Uporedo s „kulturom bede” bilo bi potrebno proučavati bedu i kulturu savremenog imperijalizma i kapitalizma, koji eksploatacijom, najamnim radom, javnim i tajnim sistemom represije negira civilizacijske mogućnosti procesa čovekove radne delatnosti, negira i kulturu kao sveukupnost civilizacijskih dostignuća, suzbija i onemogućuje proces usvajanja rezultata materijalnih i duhovnih dobara i vrednosti za sve članove društva. Da bi se to pokazalo trebalo bi u sklopu opštih društvenih i ekonomsko-društvenih prilika proučiti svest koju rada beda: a) svest ljudi koji su žrtve bede, i b) svest ideologa sistema koji pokušavaju da brane kapitalizam tako što na ovaj ili onaj način opravdavaju postojanje bede. U teoriji „kulture bede” društveno-klasni položaj proučavane sirotinje je rastočen i potisnut, tako da se proučavani ljudi i njihove porodice prikazuju na senzacionalistički ostrvsko-rezervatski način — slično kao nekakva vrsta tek otkrivenih ostataka takozvanih primitivnih plemena i naroda. Tačno je da se sva savremena kapitalistička društva odlikuju raznim vrstama rezervata: klasnih, etničkih, rasnih itd. Kao izraz bede i krajnje segregacije rezervati se stalno reprodukuju, ali ova teorija ne ukazuje na društvene uzroke reprodukcije rezervata.

ne samo sa stanovišta stavova eksplicitno formulisanih u njoj, već i sa stanovišta stavova koji nisu jasno izraženi, ali se odnose na klasno-ideološki poželjne mogućnosti sadržane u teoriji kao i sa stanovišta teorijskih i praktično nenameravanih posledica koje slede ili se mogu izvesti iz teorije. Na primer, među ne-očekivane teorijske posledice „kulture bede” spada naglašeno shvatanje o naslednom karakteru „kulture bede” koja se prenosi iz generacije u generaciju, nezavisno od objektivnih društveno-sredinskih uslova i promena.¹⁵⁾ Ono se približava i rasističkom shvatanju o urođenoj manjoj vrednosti nebelih rasa i naroda. U samoj stvari, nije ni bitno što se mehanizam nasleđa različito tumači: u klasičnim rasističkim teorijama biološki, a u „kulturi bede” društvenim činionicima nasleđa. Rezultat je u osnovi isti: neki ljudi i društvene grupe su radikalno različiti i manje vredni od drugih ljudi i društvenih grupa.¹⁶⁾

S idejom o nasledivanju bede nezavisno od objektivnih društvenih uslova, pojam „kulture” se izvrće u svoju suprotnost približavajući se tako svojevrsnom „kulturalističkom” obliku rasizma zaodnutom u ruho učenog, teorijski i metodološki obrazloženog „novog znanja” o bedi. Treba se podsetiti da je pojam kulture nastao u antropologiji i bio prihvaćen u sociologiji i socijalnoj psihologiji zbog bogatstva obaveštenja koja je doneo, i to baš o tome kako različiti društveni uslovi, a ne neke urođene sklonosti, uslovljavaju razlike u stavovima i ponašanju ljudi i društvenih grupa. Pojam kulture je nastao i uobličen je u kontaktima zapadnoevropske nauke s društvenim životom drugih, neevropskih naroda. I premda se najpre pojavio kao progresivan, služeći kao neoboriv dokaz protiv zapadnoevropskog etnocentrizma i različitih varijanti rasizma, pojam kulture postaje veoma široko i neodređeno primenjivan, tako da se sve više približava biologističkom determinizmu i rasizmu.

Teorija „kulture bede” se, dakle, može javiti kao pojačavajući činilac eksploatacije, segregacije i društvene izolacije sirotinje i kao sred-

¹⁵⁾ Što, naravno, ne treba bez ograde osporavati, jer tradicija ima tvrdokornu otpornost prema promeni. Kad tako ne bi bilo, osveščivanje i političko prevaspitavanje bi bile vrlo jednostavne stvari.

¹⁶⁾ Jedna od ključnih tačaka u segregacionističkoj misli jeste stav da rasna predrasuda nije „predrasuda” već instinkt. Svaki normalni pojedinac — prema tom shvatanju — ima urođenu averziju prema stranjoj i tuđinskoj „svesti vrste” i duboko usađeni instinkt identifikovanja sa pripadnicima svoje rase. Ovo elementarno žarište „naučnog rasizma” nisu izumeli segregacionisti „praktičari”. Ono je izum naučnika. Na prelazu između XIX i XX veka ovo je u SAD, među naučnicima društvenih nauka, bila široko rasprostranjena i prihvaćena ideja.

stvo za suzbijanje ionako suženog i u pogledu slobode stešnjenog života i klasnog samosaznanja sirotinje o prirodi klasnog društva.

U sučeljavanju sa praktičnim problemima života sirotinje u svetlu teorije „kulture bede“ takođe se pojavljuju neke njene konzervativne implikacije. U njoj je sadržana misao da uklanjanje objektivnih uzroka bede ne vodi uklanjanju i „kulture bede“. S druge strane, ta teorija pruža podršku protivnicima mera za praktično poboljšanje života sirotinje. Ona se indirektno suprotstavlja nastojanjima liberalnih građanskih teoretičara i liberalnih reformatora praktičara koji se zalažu za uvođenje i poboljšanje različitih socijalno-političkih mera radi sitnih poboljšanja životnog položaja sirotinje.

Govoreći o uticaju teorije „kulture bede“ na vaspitnoobrazovnu praksu u sirotinjskim naseljima i stambenim getima, Estela Fuks piše: „U vaspitnoobrazovnoj oblasti, pojam kulture bede poslužio je za opravdavanje neuspeha škole da pruži pristup vertikalnoj pokretljivosti za decu svih klasa. Poslužio je, takođe, kao ideološka baza za programe kompenzacionog obrazovanja, koji su dosada ostali neadekvatni u ublažavanju ogromnih nejednakosti obrazovnih mogućnosti koje stoje na raspolaganju deci siromašnih, koji nisu usredsređeni na fundamentalni problem naglašene izolacije i segregacije sirotinje od strane škola, odsustvo mogućnosti izbora i kontrole za siromašno stanovništvo ili za klasifikaciju i stepenovanje koji dejstvuju u školi.“¹⁷⁾ Pored toga, Estela Fuks ukazuje da je ideologija „kulture bede“ „takođe usmerila programe za obučavanje učitelja da stave naglasak na negativne karakteristike školske dece u etnocetričkom smislu“.¹⁸⁾ U tim programima naglasak je bio stavljen prvenstveno na nepodobnosti siromašne dece za učenje, pri čemu je potpuno zanemarivana uloga životnog iskustva.¹⁹⁾

¹⁷⁾ Estelle Fuchs, *Education and the Culture of Poverty*, in *Poverty — New Interdisciplinary Perspectives*, edit. Thomas Weaver and Alvin Magid, Chandler Publishing Company, 1969, p. 175.

¹⁸⁾ *Op cit.* p. 175.

¹⁹⁾ Jednoj učiteljici — početnici, koja je završila školu za „specijalnu službu“, to jest za rad sa siromašnom decom, decom zaostalom u školovanju i diskriminisanim stanovništvom, na kraju prvog semestra je postavljeno pitanje: „Šta je dobra škola?“ Njen odgovor je bio: „Ona škola je dobra gde deca uče i gde uprava škole i učitelji napreduju. Ovo je dobra škola (rekla je učiteljica, uprkos činjenici da je dobro videla da deca u toj školi ne uspevaju), jer učitelji i uprava škole napreduju, uprkos tome što ova siromašna deca nisu voljna i sposobna za učenje, kao deca iz krugova srednje klase“. — (Estelle Fuchs, *Teachers Talk*, New York, Doubleday 1969.).

Nasuprot usavršenoj hiperprodukciji raznovrsnih antiradničkih i antisirotnijskih ideologija koje opravdavaju i racionalizuju savremeni buržoaski poredak, bilo u celini ili u pojedinim njegovim delovima i aspektima, društveno-klasna suština savremenog kapitalizma ostaje neprikrivena. U sistem su duboko ugrađene i iz njega snažno deluju sve bitne dimenzije društveno-klasne segregacije: društveno-ekonomska, pravno-politička, rasno-nacionalna, stambena, kulturna, vaspitno-obrazovna. Empirijska istraživanja uticaja bede i društveno-klasnog položaja na uspeh učenika pokazuju, na primer, da pored toga što siromašna deca u svojim porodicama žive u vrlo nepovoljnim materijalnim i drugim okolnostima, njihovi učitelji po pravilu, žive van naselja bede i stambenih geta, što znači da čim završe s nastavom, oni beže iz te sredine (u koju su najčešće došli putem ekonomske prinude i negativne selekcije); da porodicu učenika koji izostaju ili su problem u školi, umesto učitelja posećuje poslužitelj ili policajac; da između dece iz sirotinjskih naselja i zvaničnog društva i njegove škole postoji veliki jaz i u jezičkoj sferi, jer škola zahteva upotrebu zvaničnog ili propisanog jezika, dok deca upotrebljavaju negramatički „ulični” ili specijalni idiomatski govor. Istraživanjem je ustanovljeno da jedan od vrlo teških socijalnih problema čini jako veliko osipanje siromašne dece i omladine iz elementarne škole.²⁰⁾

Pored shvatanja o „kulturi bede”, „kulturi niže klase”, „seljačkoj predstavi ograničenog doba”, „porodicama sa umnoženim problemima”, u literaturi posvećenoj osobenostima društvenog života u naseljima nastanjenim seoskom, doseljeničkom i gradskom sirotinjom, postoje i brojna druga shvatanja ideologije o „čudnoj ili izvitoperenoj” prirodi ili mentalitetu sirotinje. Mada raznolike po nazivima, kada se dublje razmotre, ove ideologije su iznenađujuće slične, bez obzira na njihovu prostornu i vremensku udaljenost. Karakteristično je da se brzo reprodukuju i šire i tvrdokorno održavaju, često uprkos akumuliranim empirijskim podacima koje ih faktički

²⁰⁾ Kako se različit društveno-klasni položaj, interes i opredeljenja reflektuju na bazični stav i odgovarajuću strategiju rešenja takvog jednog konkretnog problema kao što je na primer veliko isipanje ili pre-vremeno napuštanje škole, može se videti, ako se pogleda šta kao efikasno sredstvo preporučuju predstavnici pojedinih klasa. Buržoaski konzervativac će, po pravilu, isticati da treba pojačati socijalno-kontrolne i kazneno-represivne mere protiv dece i njihovih roditelja. Buržoaski liberal — deci je potrebno pružiti malo više dopunske nastave i više kontrole. Socijaldemokrat — treba reformisati škole za siromašnu decu i dati im više dopunske nastave. Marksist — treba radikalno izmeniti strukturu i društvenu organizaciju škole i celokupnog vaspitnoobrazovnog sistema. A ovo je, naravno, moguće samo u drukčijem društvenom sistemu.

osporavaju. Iako se nazivi ovih shvatanja i ideologija od zemlje do zemlje razlikuju, njihova bit u osnovi je ista. Uporedno proučavanje rezultata do kojih je došao Mangin proučavajući barrijadas u Peruu, Lids ispitujući favelas u Brazilu i Turner na velikom svetskom uzorku sirotinjskih naselja, potvrđuje izneti zaključak.²¹⁾

Antiradničke i antisirotnijske ideologije i shvatanja međusobno se pojačavaju i upotpunjuju uz sadejstvo velikog broja raznorodnih saradnika kao što su: buržoaska štampa, državne ustanove i organizacije, misionari pojedinih crkava i religija kao i neki buržoaski misionari infiltrirani u delatnosti pojedinih agencija Organizacije Ujedinjenih nacija, Američke agencije za industrijski razvoj, Međunarodne banke za obnovu i razvoj, naučnici društvenih nauka (antropolozi, koji, kao što je poznato, za sobom imaju relativno dug „radni staž“ i tradiciju na nauci zasnovane veštine pozvane da olakša „pripitomljavanje“ i „civilizovanje“ „divljaka“, kao i sociolozi, ekonomisti, psiholozi i drugi razni stručnjaci za suzbijanje „nemira i opasnosti“ i za „modernizaciju“ društveno-klasnih odnosa). Antisirotnijske ideologije su često toliko jake jer su planski višestruko isprepletene, unakrsno i sistematski iz više izvora emitovane, tako da utiču i na oblikovanje prezirnih stavova i mišljenja stanovnika sirotinjskih naselja o samima sebi i sebi sličnim društvenim skupinama kojima je buržoaski sistem bede predodredio kao životni stil i životne sudbine. Pod pritiskom sadejstvujućih sila društveno-sistemske represije i usled višestruke nemoći, sirotinja tako ponekad pomaže vladajućim društvenim slojevima i sa-učestvuje u reprodukciji vlastite bede i društvene nemoći, kao što i mnoge slabo razvijene i zavisne zemlje uvučene u paukovu mrežu imperijalizma same finansiraju i potpomažu svoju zavisnost od imperijalizma i kapitalizma.

c) *Da li je teorija „kulture bede“ zaista sasvim nova?*

Teorija „kultura bede“ je doživela veliku popularnost u redovima građanskih naučnika i društvenih praktičara, dobrim delom i zbog toga što je nastala u novije vreme, i što se predstavila kao nova i dotad nepoznata teorija. Zbog toga je potrebno, bar ukratko osvrnuti se na pitanje: ako zanemarimo sam termin „kultura bede“, a ograničimo se na njegovu predmetno-sadržajnsku osnovu, da li se zaista radi o novoj

²¹⁾ Turner, John, et. al., *Dwelling Resources in South America: Conclusions*, *Architectural Design*, 33, 8/1963, p. 389—93.

teoriji? U savremenoj antropološkoj i sociološkoj literaturi posvećenom proučavanju bede uopšte, i „kulture bede” posebno, ovo pitanje uglavnom se ne postavlja. No utoliko pre ono ima smisla i opravdanja. Ukazivanjem na činjenicu da proučavana teorija nije nova ujedno se ukazuje na još jedno njeno bitno obeležje. Dokazivanjem neistoričnosti ove teorije, na jednom posebnom primeru pokazuje se neistoričnost buržoaske misli i o bedi i o društvu.

Osakačujuće i demoralizujuće posledice dugotrajnog života u bedi otkrivene i opisane u antropološkoj i sociološkoj literaturi u protekloj deceniji pod nazivom teorija „kulture bede” (kao i „kultura niže klase”) uočio je Fridrih Engels još pre 130 godina (1845) u svom ranom delu *Položaj radničke klase u Engleskoj*. Onečovečujuće socijalnopsihološke posledice koje beda ostavlja na ličnost čoveka, po težini svog razornog dejstva, su unekoliko različite zavisno: 1) od toga, da li je čovek rođen, rastao, živeo i ostao u bedi, ili je 2) u nju zapao u odrasloj dobi pa se ponovo iz nje istrgao. Naravno da je pored životno situacionog značajan i individualno-psihološki skup činilaca — lične karakteristike i sveukupna životna snaga pojedinca. Engels je ustanovio da se razorne posledice bede razlikuju zavisno od toga da li je čovek izložen uticaju „žarišta stalnog pauperizma” ili pak „žarišta povremenog pauperizma”.²³⁾ „Čujmo opis — piše Engels — koji je jedan liberalni poslanik dao o stanju stanovništva još 1830. godine: „Engleski seljak (to jest poljoprivredni nadničar) i engleski pauper — to su sinonimi. Njegov otac je bio pauper i mleko njegove majke bilo je bez hranljivosti i snage; od detinjstva ima rđavu hranu i uvek je samo napola sit, a još i sad on oseća muku od gladi gotovo uvek kad ne spava. On je poluodeven i ima goriva samo toliko koliko je dovoljno da skuva svoj mršavi obed, a vlaga i hladnoća ga napuštaju samo kad nastane lepo vreme. On je oženjen, ali ne poznaje radosti muža i oca. Njegova žena i mališani, gladni, retko ogrejeni, često bolesni i bespomoćni, uvek brižni i očajni kao i on, prirodno su proždrljivi, sebični i dosadni, i tako on, da se izrazimo njegovim rečima, mrzi i da ih vidi (hates the sight of them) i vraća se u svoju baraku samo zato što mu ona ipak pruža više zaštite od kiše i vetra nego neki plot. On mora da izdržava svoju porodicu iako to ne može; to vodi prosjačenju, prevarama svake vrste a završava se pravim lupeštvima. A kad bi i hteo postati kradljivac divljači ili krijumčar naveliko, kao drugi energičniji ljudi njegove klase, on za to nema hrabrosti; no on diže šta mu dođe pod ruku i svoju decu uči da lažu

²³⁾ Fridrih Engels, *Položaj radničke klase u Engleskoj*, Kultura, Beograd, 1951, str. 291.

i krađu. Njegovo pokorno ponašanje prema bogatim susedima svedoči da oni postupaju s njim surovo iz podozrenja; stoga ih se on plaši i mrzi ih, ali im nikada nasiljem neće učiniti neko zlo. On je skroz-naskroz pokvaren, isuviše ugnjetavan da bi mogao imati snagu očajanja. Njegov bedni život je kratak, reumatizam i astma ga dovode u radnički dom, gde i umire bez ijedne jedine prijatne uspomene i pravi mesta drugim nesrećnicima, koji će isto tako živeti i umreti kao on." „Naš autor — piše dalje Engels — dodaje, da osim ove klase poljoprivrednih nadničara ima još jedna druga koja je nešto energičnija, i u fizičkom, intelektualnom i moralnom pogledu bolje obdarena; *naime oni koji doduše žive isto tako bedno, ali nisu rođeni u takvim okolnostima.* — (podv. M. R.). Oni su bolji članovi porodice, ali su krijumčari i zverokradice, koji često stupaju i u krvave sukobe s čuvarima divljači i obalskim finansima, i često kroz zatvore, u kojima počesće bivaju, postaju još ogorčeniji protivnici društva i u svojoj mržnji prema posednicima se sasvim izjednačuju s prvom klasom."²³⁾

Niz obeležja osobenog načina života u uslovima dugotrajne bede opisanih u teoriji „kulture bede“ nalazimo ranije kod Engelsa. Tako on piše: „Pijanstvo, polna razuzdanost, grubost i nepoštovanje svojine glavni su nedostaci koje buržuj prebacuje radničkoj klasi. (...) Negativne strane radnika daju se svesti uopšte na neobuzdanost u uživanju, odsustvo u smotrenosti i prilagođavanje društvenom redu, jednom rečju na nesposobnost da trenutno zadovoljstvo žrtvuje daljoj koristi.“²⁴⁾ Engels nastavlja s pitanjima: „Ali zar se tome možemo čuditi? Zar klasa koja za svoj teški rad može kupiti samo malo i to onih najčulnijih uživanja, zar se ona ne mora slepo i ludo baciti na ta uživanja? Klasa, o čijem se obrazovanju niko ne brine, koja je podložna svim mogućim slučajnostima, koja ne zna ni za kakvu bezbednost životnog položaja²⁵⁾, kakvih razloga i kakvih interesa,

²³⁾ Op. cit., str. 293—294.

²⁴⁾ Op. cit., str. 149, 151.

²⁵⁾ Bezmalopola veka kasnije, Bernštajn će unekoliko ponoviti ovu Engelsovu misao bez navoda, s buržoaskim i antiradničkim predumišljajem: „Od jedne klase, čija velika većina živi u tišini i stanovima, prima loše obrazovanje, te ima nesigurnu i nedovoljnu zaradu, ne možemo zahtijevati onaj visoki intelektualni i moralni nivo, koji pretpostavljaju uređenje i postojanje socijalističke zajednice. Stoga joj to i ne želimo podmetati.“ — Eduard Bernštajn, „Pretpostavke socijalizma i zadaci socijalne demokratije“, u zborniku *Marksizam i revizionizam* (Naprijed, Zagreb 1958, str. 232). Uprkos deklarativnom poricanju Bernštajn se ipak bavio *podmetanjem* radničkoj klasi buržoaskog reformizma, oportunitizma i uskog praktičizma, umesto naučnog socijalizma i realne perspektive revolucionarne promene kapitalističkog društva.

ona ima da bude smotrena, da živi „solidnim” životom, i da, umesto da koristi trenutnu sreću, misli na neko buduće uživanje, koje je upravo za nju i njen večitó nesigurni, kolebljivi položaj vrlo neizvesno? Klasa, koja ima da snosi sve negativne strane socijalnog uređenja, ... klasa prema kojoj se ovo uređenje odnosi samo neprijateljski, a od koje se još zahteva da respektuje to socijalno uređenje? To bi zaista bilo suviše.”²⁶⁾

Engels je ukazao i na to kako kapitalistički način produkcije i reprodukcije neposrednog života osakaćuje radnikov porodični život. „I kako mogu onda deca, koja su odrasla divlje, u ovakvoj do krajnosti demoralizatorskoj okolini, kakvoj dosta često pripadaju i sami njihovi roditelji, kako mogu da budu dobro vaspitana i moralna? Zahtevi samozadovoljnog buržuja, koje on postavlja radnicima, zaista su suviše naivni.”²⁷⁾

Uočivši razliku između posledica dugotrajnog i kratkotrajnog (ili trajnog i povremenog) pauperizma, Engels nije zaključio da uzrok bede izvire iz nje same, već je, suprotstavljajući se različitim buržoaskim shvatanjima bede pisao: „I tako se navode stotinu drugih uzroka koji isto dokazuju. Siromaštvo je nužna posledica sadašnjeg socijalnog poretka i van ovoga se može tražiti uzrok samo za oblik u kome se siromaštvo pojavljuje ali ne i za samo siromaštvo.”²⁸⁾

O prirodi, društveno-klasnom poreklu i društvenim funkcijama pojedinih građanskih shvatanja o sirotinji, može se suditi i na osnovu njihove često višestruke nekoherentnosti. O nekim protivrečnostima u pojedinim shvatanjima već je bilo govora. Zato će ovde biti pomenut još samo jedan karakterističan primer. Ispitujući sirotinjska naselja ili naselja „kulture bede” Perua, Mangin je uočio kako o istim ljudima — siromašnim doseljenicima sa sela u „divljim” prigradskim naseljima — istovremeno postoje dve ideologije koje se međusobno isključuju. Jedna, koja kaže da su ljudi iz ovih naselja „dezorganizovani, neobrazovani, neambiciozni, nepreduzimljivi i ekonomski teret nacije”. I druga, koja za te iste ljude tvrdi da su „visokoorganizovani, politički radikali, spremni da se sjure na grad, područje ga i razore”. Mangin je uočio da su ukazivanja na barrijadas (naselja bede) Lima kao „centre u kojima se

²⁶⁾ Fridrih Engels, *Položaj radničke klase u Engleskoj*, str. 151—152.

²⁷⁾ *Op. cit.*, str. 152.

²⁸⁾ *Op. cit.*, str. 303.

množe osnovi komunizma", „rasadnike crvenih", „zrele agitatore" itd. čak brojnija i učestalija nego ukazivanja na njih kao centre kriminala i delikvencije, razorenih domova i prezrene bede. Neke od ovih stvari, kao što je mit o „spolja ubačenom agitatoru", dosta su popularne u Peruu kao i u Sjedinjenim Američkim Državama. Ne samo da mnogi vide barrijadas kao potencijalne centre revolucije, već ih neki posmatraju i kao naselja koja su nastala uz pomoć agitatora, obično komunista, a izvesni peruanski, brazilski i američki vladajući krugovi okrivljuju stanovnike ovih naselja kao „komunističke agente".²⁰⁾

Već i na osnovu iznete protivrečne ocene zvaničnog društva o sirotinji u „kulturi bede", kao i na osnovu nekih drugih znanja i iskustva, može se zaključiti da ni u stanju bede ne postoji stereotipan, jednoznačan ili čvrsto fiksiran način života. I pod ovim izuzetno teškim životnim okolnostima ljudi se bore. I ovde se pokušavaju ili probaju različite strategije života. Na primer, siromah može pokušati da se pomakne s društvenog dna preko regularnih kanala „društvene pokretljivosti", ili pak uz pomoć nekog drugog kanala i sredstva koja inače buržoaski sistem deklarativno obećava svim svojim građanima. Drugi siromašni pojedinci mogu postati klasno svesni i kao takvi u vlastiti život mogu ugraditi strategiju klasne borbe kroz društveno organizovane oblike radničko-klasne ili sindikalne borbe, naročito ukoliko iz rezervne predu u aktivnu industrijsku armiju. Ipak, bilo bi pogrešno izgubiti iz vida da „kultura bede" u svojim najtežim oblicima izražava represivnu strategiju koju čoveku nameće nepovoljan splet društveno-klasnih i životnih okolnosti. To je mnogostrukom prinudom nametnuta strategija odstupanja, povlačenja i nemoćnog mirenja sa bedom kao višom silom i životnom sudbinom.

Teorija „kulture bede" spada u oblast različitih buržoaskih sociološko-antropoloških shvatanja o uticaju bede na svest i način života grupa sirotinje koje u njoj žive duže vreme. U celini gledano, i pored izvesnih doprinosa, ona nije značajnije unapredila teorijsko poznavanje i objašnjenje prirode, bitnih obeležja i društveno-klasnih uzroka bede. Kumulirane posledice dugotrajnog života u bedi istraživačima su se prikazivale kao uzroci bede. Pošto je metafizički odvojena od svog realnog društveno-klasnog tla, „kultura bede" je supstancijalizirana i hipostazirana kao pojava *sui generis*. Popularnost koju je ova teorija doživela među istraživačima i

²⁰⁾ William Mangin, *Poverty and Politics in Cities of Latin America*, u *Power, Poverty and Urban Policy*, edit. Warner Bloomberg, JR. and Henry J. Schmandt, Sage Publications, California, 1968, p. 409-410.

društvenim praktičarima proizišla je ne samo iz njene delimične originalnosti, neobičnosti i zanimljivosti ili naučne značajnosti, već je dobrim delom nastala iz nekih u njoj sadržanih dvosmislenosti i nedorečenosti kao i izvesne prikladnosti za katedarsko-salonsko novatorstvo i buržoaski senzacionalizam.³⁰⁾ Zbog iznetih ograničenja i jednostranosti, teorija „kultura bede” nije mogla ni biti uzeta kao pogodan pojmovno-hipotetički okvir za proučavanje bede u savremenom kapitalizmu.

³⁰⁾ Pored nepotpunosti i ograničenja sadržanih u samoj teoriji i naročito u delu Oskara Luisa, kao jednog od njenih najpoznatijih zaštitnika, i razni prikazivači i usputni popularizatori ove teorije i dela Oskara Luisa doprineli su jednostranom, često uprošćenom i senzacionalističkom prikazivanju bede i socijalnopsiholoških obeležja načina života sirotinje. Jedan isečak takvog prikazivanja Luisovog poslednjeg dela dopro je preko Francuske i do naše štampe i biće ovde naveden kao ilustrativan primer. Neposredno pred sam kraj svoga života Luis je objavio svoje poslednje delo, *Smrt u porodici Sančez*, u kome je opisana smrt Guadalupe tetke *Sančezove dece* (o kojoj je Luis deceniju ranije objavio posebnu knjigu). Povodom ovog Luisovog dela u rubrici *Dogodilo se ovih dana*, pod naslovom „Sirotinja ne ide u raj” („Politika”, 4. 8. 1973, str. 15), člankopisac R. B. piše: „Bez ikakvog naravoučenijsa, ikakvih prethodnih priprema ili estetskog traženja, pa ipak zahvaljujući strpljenju i ljubavi prema tom svetlu, Oskar Luis je znao da uhvati na magnetofonskoj traci one tužbalice, ono ječanje, šapate koji su glas najnesrećnijih, najpotlačenijih među ljudima. Na vest o staričinoj smrti susedi hitaju u Guadalupeinu čatrlju. Počinje čuvanje mrtvaca. Oko kovčega pale se četiri sveće koje će baciti svetlost na najneobičniji skup prosjaka, odrpanaca, lopova, pijanaca, starica u ritama. Dolaze i neznanci smrću privučeni. Prisutni se mole, svadaju, prepiru, tuku pesnicama, propovedaju. U jednom čošku muž umrle, mrtav pijan, slini tražeći svoju „kraljičicu”, a svi zajedno, oko kovčega, za vreme tog čuvanja, sećaju se ko je bila i kakav je život vodila „kraljičica”. Sa četiri godine već je radila kod tuđih ljudi. U trinaestoj bila je silovana uz pretnju nožem. U osamnaestoj jedna je prijateljica odvodi da radi u nekoj divnoj kući pa je Guadalupe ushićena zgradom s nebrojeno mnogo soba i postelja, sve soba-postelja, soba-postelja što ona u životu nije videla. Ali ubrzo Guadalupe saznaje da je zgrada bordel i beži glavom bez obzira. Čuvanje mrtvaca tek je prva peripetija oko ove smrti. Drugo iskušenje je mnogo teže: kako naći 400 pezosa za sahranu. (...) Prvi put zahvaljujući ovom američkom sociologu čuo se glas siromaštva.”